

Иманқұлова Меруерт Амантайқызының 6D011700 – «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша «Қазақ тіл біліміндегі таным теориясының ғылыми-әдістемелік негіздері (А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектері бойынша)» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына

АННОТАЦИЯ

Зерттеудің өзектілігі. Еліміздің тәуелсіздік алып, егеменді болуы барша қазақ халқының ұлттық қасиеттерінің, мәдениетінің, өркениетінің асқақтауына жол ашты. Тіл білімінің даму кеңістігінде тарихи-салыстырмалы әдіс кеңінен қолданыла келіп, жүйелі-құрылымдық зерттеулермен қоса, антропоцентристік бағыт қалыптасты. Адамзаттың қалыптасу, даму тарихында оның түрлі болмысын, қасиеттерін, ой-санасын, ұлттық ерекшеліктерін, мәдениетін, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, психологиясын, ділін тереңінен зерттеу бүгінгі таңда аса маңызды. Ғылыми ізденіс барысында адам баласын өмір сүрген қоғаммен, әлеуметтік ортамен байланыстыра отырып, осы күрделі құбылыстардың тіл арқылы бейнелену табиғатын зерттеу жалпы адамзат қасиеттерін, тілдің табиғатын жаңа қырынан тануға мүмкіндік берді.

Қазақ лингвистикасында қоршаған әлеммен адамдық факторлардың байланысын жан-жақты қарастыра отырып, адам болмысын дүниетаным негізінде зерделеу ғылымдар тоғысында жаңа бағыттардың дамуына игі ықпал етіп, лингвомәдениеттаным, этнолингвистика, культурология, психолінгвистика, этнопедагогика, әдебиеттану ілімдеріне қатысты өзекті де өрісті мәселелерді өмірге әкелді. Лингвистика тіл мен танымның, тіл мен адамның, тіл мен сананың, тіл мен ойдың, тіл мен қоғамның, тіл мен ұлттың, тіл мен мәдениеттің сабақтастығын терең зерттеуге бет бұрды. Халықтың тілі арқылы оның дүниеге деген көзқарасынан, ұлттық ерекшеліктерінен, салт-дәстүрінен, менталитетінен, әлемнің тілдік бейнесінен ақпарат алып, ұлттық құндылықтарымызды тереңінен танып, қайталанбас болмыс қасиетімізді сақтап, ұрпақтан ұрпаққа жеткізу – тіл ғылымындағы жаңа бағыттың басты нысаны. Осыған орай, қазақ тіл білімінің ғылыми ұстанымдары мен әдіснамалық негіздерінің таным теориясымен ықпалдаса, бірлесе зерттелуі қазақ лингвистикасының өрісін кеңейтіп, көптеген ғылыми салалардың қалыптасуына ықпал етті.

Адамның қоршаған ортаны қабылдап, түсініп, оған деген көзқарасының тілдік бірліктерден көрініс табуы оның ой-санасының дамып жетілуінде, тұрмыс-тіршілігінде, қоғамдағы мәдени өмірінде ерекше әлеуметтік мәнге ие болды.

Қазақ лингвистикасын зерттеп, алғаш оның түп негізін қалыптастыруға зор еңбек сіңірген ғалымдардың еңбектерін танымдық жағынан бүгінгі жаңа парадигма аясында қарастырудың маңызы зор. Осы мәселеге байланысты қазақ тіл ғылымының алғашқы бастамасын А.Байтұрсынұлы еңбектері құрап, тіл арқылы ұлтты, адамзатты, халықтың мәдениетін, тарихын, әлеуметтік ортасын, қоғамын зерделеу кейін Қ.Жұбанов пен С.Аманжолов зерттеулерінде жалғасын тапты.

Қазақ тіл білімінің басында тұрған тұлғаларымыз А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов тіл табиғатына зерттеу жүргізгенде тілдің танымдық қызметіне айрықша көңіл бөліп, оны ішкі көкей көзбен сезе біліп, тіл болмысына әсер ететін сыртқы және ішкі факторлар мен себеп-салдарды жан-жақты ескере отырып, тілтанымдық мәселелерді біртұтас жүйе ретінде сипаттап, маңызды тұжырымдар жасады.

Қазақ тіл ғылымының аса көрнекті өкілдері, ғұлама ғалымдар А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов пікірлеріне зер салу көрнекті тұлғалардың мұрасын зерттеп, тануға ықпал ете келіп, лингвистиканың қазіргі даму бағытын анықтаумен қатар, диахрониялық және синхрониялық ілімнің даму әдістерін игеруге мүмкіндік береді, қазақ тіл біліміндегі сабақтастықты тануға дәйек болады.

А.Байтұрсынұлы тіл болмысымен таным теориясын сабақтастырып, «тіл– адамның адамдық белгісінің зоры» деп тұжырымдайды. Ғалым тіл мен таным бірлігі негізінде қалыптасқан адамдық құндылықтарды, қасиеттерді тіл болмысы арқылы түсіндіруге тырысты. Ол тіл арқылы бейнеленетін таным теориясы негізінде ұлттық қасиеттер, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұлттық мінез, мәдени құндылықтар туралы ақпараттан адамның ой-өрісі артатындығын нақты мысалдармен көрсетті. Көрнекті тілші адам баласын, оның болмысын, ұлтын, мәдениетін, мінезін т.б. құндылықтарды тіл арқылы зерттеп, зерделеуге болатындығы туралы пайымдауларын мұра етіп қалдырды. Тіл табиғатының сырына терең үңілген А.Байтұрсынұлы таным теориясын адам жаратылысымен, физиологиясымен байланыстыра зерттеп сипаттаса, Қ.Жұбанов: «әрбір құбылысты адам өз тарихи дәуірі тудырған көзқарастары арқылы көреді. Сондықтан әрбір ұлттың, оның ішінде әрбір таптың өзіне жақын, һәм алыс құбылыстары болады»-деп, таным теориясын сыртқы дүниемен, тіл әлемімен сабақтастыра түсіндірді. Табиғатпен біте қайнасқан адам санасындағы тұтас әлем тілде көрініс тауып отыратынын айтқан ғалым алғашқы дәуірде де адамдар танымы абстракцияланғанын меңзейді. Қ.Жұбанов еңбектерінде тіл мен тарих, халық пен таным, ұлт пен мәдениет ұғымдары өзара сабақтас қарастырылған.

Қазақ тіл білімінің көрнекті тұлғасы, тілші-ғалым С.Аманжолов еңбектерінен де таным теориясына арналған тұжырымдар мен пайымдарды аңғаруға болады. С.Аманжолов таным теориясы жайында А.Байтұрсынұлы мен Қ.Жұбанов көзқарастарын жалғастыра келіп: «Әр халықтың тілі өзінің сана-сезіміне ой-өрісіне сәйкес түрде ғана ойдың суретін, бейнесін бере алады» -деген пікір айтады. С.Аманжолов өз зерттеулерінде халықтың, ұлттың, этностың даму тарихына, жүріп өткен жолына үңіле отырып, дүниетанымдық қағидаларға айрықша назар аударады. Тіл тарихы мен ұлт тарихын бірлікте зерттей келіп, ғалым тіл табиғатын, жергілікті диалектілерді, ру, тайпа тілін географиялық мекен-жаймен, ел, жер атауларымен тығыз байланыста қарастырды. Ғалым халықтық ұғымдардың пайда болуы, жаңа мәнге ие болуы қарым-қатынас тілі арқылы көрінетіндігіне көңіл бөлді.

Қазақ тіл білімінің көрнекті ғалымдарының еңбектері қазіргі қоғамның әлеуметтік, саяси, мәдени, рухани өміріндегі құндылықтарды жаңаша көзқараспен талдауға, танымдық тұрғыдан қарастыруға мүмкіндік береді. А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжоловтың тіл біліміне қосқан баға жетпес зерттеулеріндегі ұлттану, әлеуметтану, елтану мәселелерін қазіргі мәдени-рухани өмірімізбен ұштастыра отырып, тілдік көрсеткіштер арқылы зерделеп, меңгеру ұлт тарихын терең білуге үйретеді; ұлт зиялыларының көкейтесті пікір-көзқарастарын бүгінгі қоғаммен сабақтастыра талдауға мүмкіндік береді. Зерттеу нысанасы болып табылатын аса көрнекті қоғам қайраткерлері, ұлы ғалым-тілшілердің таным теориясына қатысты пікірлері, көзқарастары, тұжырымдары қазіргі кезеңде де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Зерттеушілердің ұлтқа, қоғамға, дүниетанымға қатысты ой-пікірлерін, көзқарастарын талдау арқылы таным теориясының тіл біліміндегі ғылыми жүйесін қалыптастыруға болады. Сондықтан тілші-ғалымдардың тілдің танымдық табиғатына қатысты лингвистикалық мұраларына ғылыми талдау жасау тек тіл білімі үшін ғана емес, жалпы адамзат игілігі үшін де қажет екендігі сөзсіз. Осы бағыттағы зерттеулер қоғамдық ортадағы ұлттық қасиеттерді, мәдени-рухани құндылықтарды, тіл байлығын, ұрпақтан ұрпаққа мұра болып саналатын ерекше қазына – сөздік қорды сақтауға «Мәңгілік Елдің» мәңгілік рухы – қазақ тілінің «Ұлы Дала Елі» идеясына сәйкес мағына-мамұнын жүзеге асыруға игі ықпал етеді.

А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С. Аманжоловтың ғылым мұрасы – бүгінгі ұрпақ үшін ғылыми мәнін жоймаған, ғылыми-теориялық, танымдық көзқарастары мен пікірлері қазіргі қазақ тіл білімінің көкейтесті мәселелерімен байланысты жаңа еңбектерге методологиялық негіз болатын дүние. Ғалымдардың тілдің танымдық қырын ашатын пікірлері, тіл арқылы ұлттық құндылықтарды тануға ықпал ететін көзқарастары мен тұжырымдары – түрлі ілім салаларын тоғыстыратын, таным теориясының қалыптасу тарихы мен даму кезеңдерін, басты ұстанымдарын анықтауға мүмкіндік беретін маңызды түйіндер. Аталмыш мәселелер жұмыста лингвистиканың қазіргі даму бағыттарымен байланысты сөз бола келіп, таным теориясының қалыптасу, өсу жолдарын анықтайды, білім беру жүйесіндегі нәтижеге жетудің әдістемелік негіздерін айғақтайды. Оқу үдерісіндегі тарихи кезеңдер мен бүгінгі күннің сабақтастығын танымдық тұрғыдан дәйектейді. Мұның бәрі оқыту үдерісін жақсартады. Осы айтылған мәселелер зерттеу тақырыбының өзектілігін көрсетеді.

Зерттеу жұмысында:

- Қазақстандағы жоғары білімді дамыту стратегиясының қағидалары мен жас ұрпақты ұлттық, рухани құндылықтарды танып білуге үйрету арасындағы;
- А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріндегі танымдық пікір-тұжырымдарын зерделеу мен оны оқытудың әдістемелік жүйесін әзірлеу арасындағы;

- кәсіби маманның интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастырудың өзектілігі мен оны оқу үдерісінде жүзеге асыру арасындағы байланыстар мен қайшылықтарды шешу көзделді.

Зерттеудің нысаны – қазақ тіл білімінің ұлы тұлғалары А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріне негізделген тіл біліміндегі таным теориясының қалыптасуы мен дамуы және оны оқытудың әдістемелік негізі

Зерттеу пәні: А.Байтұрсынұлы, Қ. Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріне негізінделген - таным теориясын оқыту әдістемесі.

Зерттеудің ғылыми болжамы: Таным теориясы мен тілтаным мәселесінің басты ұстанымдары көрнекті ғалымдардың еңбектеріндегі тұжырымдарға сүйеніп, жүйелі түрде қарастырылуы тілдік мұраның қазіргі кезеңде де маңызды екенін аңғартады; таным теориясының қалыптасу тарихын лингвистиканың жаңа бағыттарымен сабақтаса меңгертуге мүмкіндік береді. Тіл табиғаты мен адам, ұлт болмысын терең білуге ықпал етеді. Таным кең, білімі жоғары, білікті маман даярлауға жағдай жасайды. Егер, филология мамандықтарына А.Байтұрсынұлы, Қ. Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріндегі таным теориясының өзекті мәселелері арнайы оқытылса, онда қазақ тіл біліміндегі таным теориясы, оның ғылыми ұстанымдары және тілтанымдық мәселелері туралы білімдері жетілген мамандар дайындалады. Студенттерге тіл біліміндегі таным мәселелерін, оның басты ұғымдарын, теориясын әлемнің тілдік бейнесін, ұлттық таным, психолінгвистика мен байланысты толық меңгерту интеграциялық білім беруге алғышарт жасайды. Ізденістен туындаған жұмыстың шешімдері студенттердің тілдік, қатысымдық, тұлғалық, ұжымдық, шығармашылық – интеллектуалдық-танымдық құзыреттіліктерін дамытуға септігін тигізеді.

Зерттеудің мақсаты – А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектері бойынша таным теориясының ғылыми және әдістемелік негіздемесін талдай отырып, зерттеу нысанының қазіргі тіл біліміндегі таным мәселесімен сабақтастығын анықтау. Көрнекті ғалымдардың таным теориясына қатысты ұстанымдары мен пікір-көзқарастарын, тұжырымдарын жүйелей келіп, жоғары оқу орнында оқитын студенттерге таным теориясын меңгертудің әдістемесін ұсыну.

Зерттеудің міндеттері:

- қазақ тіл біліміндегі таным теориясының қалыптасу тарихы мен даму бағытын айқындау;
- аса көрнекті ғалымдар А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріндегі танымдық бағыттар мен тұжырымдарды анықтау;
- тілші-ғалымдар зерттеулеріндегі таным теориясының ғылыми негіздерін жүйелеу;
- А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов пікір- көзқарастары бойынша қазақ тіл біліміндегі таным теориясының әдіснамалық негізін дәйектеу;
- А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов зерттеулеріндегі таным теориясының ұстанымдарын айқындау және олардың бүгінгі күнмен сабақтастығын көрсету;

- жоғары оқу орнында А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектері негізінде таным теориясын оқытудың лингводидактикалық қағидасын белгілеу;
- тілші-ғалымдардың еңбектеріне сәйкес таным теориясын игерту барысында іске асырылатын жаңашыл технологияларды анықтау;
- ЖОО тілдік таным мәселелерін оқытуға арналған эксперимент нәтижесін сараптау;

Зерттеудің жетекші идеясы: қазақ тіл білімінің көрнекті тұлғалары А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріндегі таным мәселесі жайындағы пікір-көзқарастар негізінде таным теориясын студенттерге меңгертудің ғылыми-теориялық және әдістемелік жүйесін зерттеп-зерделеу интеллектуалдық-танымдық құзыреттілігі қалыптасқан кәсіби маман даярлауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің әдіснамалық негізіне А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріндегі және жалпы тіл біліміндегі, қазақ тіл біліміндегі, философиялық, психологиялық, педагогикалық ғылым салаларындағы адам дүниетанымына және тілтанымға байланысты зерттеулер, пікір-көзқарастар, тұжырымдар алынды.

Зерттеу жұмысының дереккөздері.

А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріндегі танымдық көзқарастары мен тұжырымдары назарға алынды. Философия бойынша әл-Фараби, Асан қайғы, Ақтамберді, Бұқар жырау, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбайұлы, Шәкәрім Құдайбердіұлы сияқты авторлардың дүниетанымдық көзқарастары назарға алынды. Зерттеу тақырыбының педагогикалық аспектісін анықтау үшін М. Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Қ.Жарықбаев сынды ғалымдардың еңбектері пайдаланылды. Тіл білімінің зерттеушілері, соның ішінде отандық ғалымдар:

Ә.Қайдар, Р.Сыздық, Н.Оралбаева, Ж.Манкеева, Уәлиев Н., Б.Қалиев, Ф.Оразбаева, Б.Хасанұлы, Г.Қосымова, Г.Смағұлова, О. Жұбаева, Б.Сағынова, Ж. Дәулетбекова, М.Абаева, шетелдік зерттеушілер: С.Каплан, Г.Кегел, М.Арбиб, Х.Янковски және т.б. авторлардың ғылыми еңбектері пайдаланылды. Біздің ғылыми зерттеуімізге психологиялық аспектіде арқау болған авторлар: Ж. Аймауытов, Ж. Пиаже, Ж. Намазбаева, С. Жақыпов, т.б.

Зерттеудің негізгі кезеңдері:

Бірінші кезеңде (2013-2014) зерттеу тақырыбының ғылыми аппаратын жобалау, ғылыми-теориялық базасын анықтау, зерттеудің мақсат-міндеттерін айқындау мәселелері қолға алынды. А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріндегі танымдық көзқарастарын сараталды; таным мәселесін қарастырған зерттеушілердің еңбектеріне талдау жасау жұмыстары жүргізілді.

Екінші кезеңде (2014-2015) тіл біліміндегі таным теориясының ерекшеліктерін анықтау үшін А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріндегі танымдық мәселелерге талдау, жүйелеу, модельдеу жұмыстары атқарылды. Зерттеу әдістері бойынша ғылыми-практикалық тәжірибелер іске асырылды. Зерттеу жұмысының мазмұнына сәйкес

жарияланымдар әзірленіп, баспадан шығарылды. «5B011700 – қазақ тілі мен әдебиеті», «5B020500 – филология» мамандықтары студенттеріне сабақ өткізіліп, эксперимент жүргізілді, зерттеу тақырыбы бойынша жалпы оқу үдерісіне бақылау жасалды. А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріне негізделген таным теориясын оқытатын таңдау курсының білім мазмұны сұрыпталып, курстың оқу-әдістемелік кешеніне қатысты құрылымның басты бағыттары анықталды.

Үшінші кезеңде (2015-2016) оқыту тәжірибесі бойынша қорытынды жасалып, әдістеменің нәтижелері мен жетістіктері анықталды. «Тілдік танымның бастау көздері» қосымша пәніне қатысты таным теориясының теориялық-әдістемелік аспектілері іске асырылды. Курстың кәсіби құзыреттіліктер қалыптастырудағы рөлі айқындалды. Іріктелген материалдар ғылыми зерттеу жұмысы ретінде рәсімделді.

Зерттеу әдістері:

Диссертациялық зерттеуді орындау барысында талдау, жинақтау, жүйелеу, топтастыру, семантикалық талдау, модельдеу әдістері қолданылды. Оқыту әдістемесін жүйелеуде индуктивті, дедуктивті және эксперименттік әдістер пайдаланылды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

- Таным мәселесі философия, психология, тіл білімі аясында зерделеніп, А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектері бойынша таным теориясының ғылыми-методологиялық, әдістемелік негіздері дәйектелді.
- Қазақ тілі табиғатының сырына терең үңілген А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов зерттеулерінің негізінде таным мәселесінің лингвистикалық, педагогикалық негіздері сипатталды;
- Ғалымдар еңбектері бойынша тіл біліміндегі таным теориясының басты ұғымдары мен ұстанымдары айқындалды;
- А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжоловтың еңбектері негізінде тіл мен таным мәселесі сабақтастырылып, таным теориясы психолінгвистика ғылымы аясында түсіндірілді;
- Көрнекті тілшілердің таным теориясына қатысты пікір-көзқарастары, тұжырымдары жүйеленіп, бүгінгі ғылым талабы мен бағыт-бағдары тұрғысынан талданды. Әр ғалымның еңбектеріндегі ерекшеліктер көрсетіліп, олардың қазіргі маңызы дәлелденді;
- А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектері бойынша таным теориясын оқытудың тиімді әдістемесі ұсынылды, кешенді жұмыс түрлері белгіленіп, эксперимент нәтижесі анықталды;
- жоғары оқу орнында таным теориясын А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектері негізінде оқытудың бағдарламасы жасалды;
- Ғалымдардың еңбектеріне сәйкес таным теориясын игертуде қолданылатын жаңашыл технологиялар сарапталып, іс жүзіне асырылды;

- Тілшілердің еңбектерінде сөз болған таным мәселесінің өміршең түйін-пікірлерінің бүгінгі білім беру үрдісіндегі ұтымдылығы, жаңашылдығы, қажеттілігі дәйектелді.

Жұмыстың теориялық маңызы.

А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжоловтың лингвистикалық мұралары негізінде жасалған зерттеудің нәтижелері таным мәселесінің ғылыми-теориялық тұжырымдарының дәйектелуіне ықпал етеді; қазақ тілінің танымдық аспектілерін, басты ұғымдарын, терминдік өрісін жүйелеуге және дамытуға үлес қосады. Тіл арқылы адам факторын сипаттайтын тіл біліміндегі таным теориясының ұстанымдары мен тұжырымдарын теориялық тұрғыдан меңгеруге, түсінуге мүмкіндік береді.

Жұмыстың практикалық маңызы

Зерттеу бойынша жасалған тұжырымдарды, ғылыми-практикалық пікір-көзқарастарды жоғары оқу орындарының филология факультеттерінде қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы курстарымен, қазіргі қазақ тілін оқытумен, когнитивтік лингвистикамен байланыстырып, психолінгвистика, лингвомәдениеттаным, әлеуметтік лингвистика бойынша оқылатын дәрістерде, элективті сабақтарда пайдалануға болады. Ғалымдардың таным мәселесіне арналған зерттеулерін оқытуға бағытталған модельді, сабақ үлгілерін, бағдарламаны оқу-әдістемелік кешендер әзірлеуде, оқу құралдарын даярлауда қолдануға болады.

Қорғауға ұсынылатын тұжырымдар

- «Ұлы Дала Елі» идеясын іс жүзіне асыру барысында қазақ тілінің танымдық табиғатын көрнекті тілші-ғалымдардың еңбектерімен сабақтастықта зерделеу әлемдік өркениет пен ұлттық рухани құндылықтарды тіл арқылы танып-білуге игі ықпал етеді.
- А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжоловтың таным теориясына қатысты пікір-тұжырымдары тіл білімі салаларының бұрынғы және қазіргі даму кезеңдерін анықтай отырып, тілді танымдық тұрғыдан оқытудың ғылыми-әдістемелік жүйесін жасауға көмектеседі.
- А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріндегі таным теориясы қазақ тіл білімінің ғылыми-педагогикалық аспектісін айқындай отырып, лингвистиканың даму көрсеткіші болып табылады. Өйткені танымның ғылыми-педагогикалық, әдістемелік жақтары Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде маңызды орын ала отырып, тіл білімін тың қағидалармен байытады, оқыту үдерісіндегі жаңа ұстанымдарды белгілейді.
- Таным мәселесі психо-физиологиялық, логика-философиялық, тілдік-мәдени тұрғыдан күрделі құрылым болып табылады. Сондықтан А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжолов еңбектеріндегі таным теориясы түрлі ғылым салаларын (психология, мәдениеттану, этнография, философия) тоғыстыра келіп, когнитивтік лингвистиканың даму бағыттарын айқындайды.
- А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, С.Аманжоловтың танымдық көзқарастарын білім беру жүйесіне енгізу тілдік бірліктердің

семантикалық өрісін, коммуникативтік ерекшеліктерін, стилистикалық қызметін жаңа парадигма қарастыруға мүмкіндік береді.

- Модульдік технология бойынша жасалған «Тілдік танымның бастау көздері» атты ғылыми пән таным мәселесін интербелсенді әдіс арқылы меңгертуде жақсы нәтиже береді.

Зерттеу нәтижесінің дәлелдігі мен негізділігі:

Зерттеу жұмысының нәтижелері әдіснамалық тұрғыда дәлелденуімен, зерттеу әдістерінің тиімділігімен, зерттеу еңбектеріне талдау жасалуымен, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетіндегі бакалаврда «5B011700 – қазақ тілі мен әдебиеті», «5B020500 – филология» мамандықтарына «Тілдік танымның бастау көздері» таңдау курсының оқу үдерісіне енгізілуімен қамтамасыз етілді.

Зерттеу нәтижелерінің жарияланымдары. Диссертацияның мазмұны, тұжырымдары мен негізгі нәтижелері төменде көрсетілген басылымдарда: «Proceedings of academic science -2014» Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарында (Шеффилд, 2014 ж., қыркүйек), «Қазақстан ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми журналда (№6(33) 2015ж.), Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, Филология сериясы (№4(54), 2015ж.), «Қазақстан ғылымы мен өмірі» Халықаралық ғылыми журналда (№6(33), 2015ж.), «Профессор Қ.Қ. Жұбанов және қазіргі тіл білімі, әдебиеттану және әдістеме саласындағы ғылыми-әдіснамалық зерттеулер» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары, (Алматы, 2015 ж., қазан), «The Sixth European Conference on Languages, Literature and Linguistics» (Vienna, 2015 ж., сәуір), «Қазақ лексикографиясы: тарихы, тәжірибесі, болашағы» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдарына (Алматы, 2015), «Қазақ хандығы дәуірі: тіл, әдебиет және тарих» атты ғылыми-танымдық дөңгелек үстелдің материалдарына (Алматы, 2015 ж., қараша), «Ғылым, білім және инновациялар – «Қазақстан -2050» стратегиясының орындалуының маңызды факторлары» Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарына (Талдықорған, 2015ж., қазан), «Тіл –құрал – қуатты күш» Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдарында (Алматы, 2016ж., сәуір), «Culture Dialogue of The Silk Road Countries» халықаралық конференция материалдарында (Эрзурум, 2016ж., мамыр), «Жаңа формацияда кәсіптік білім берудің өзекті мәселелері» атты IV-дәстүрлі Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдарында (Түркістан, 2016ж., сәуір) және Scopus базасына енетін нөлдік емес, импакт-факторы бар «BIOSCIENCES BIOTECHNOLOGY RESEARCH ASIA» (2015ж., Vol. 12(1)), «INTERNATIONAL INFORMATION INSTITUTE» (2016ж., Vol. 19(A)) атты халықаралық ғылыми басылымдарда жарияланды.

Диссертацияның құрылымы: Диссертациялық жұмыстың құрылымы кіріспеден, екі бөлімнен, қорытындыдан және пайдаланылған әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Иманқұлова Меруерт Амантайқызы на тему «Науно-методические основы теории познания в казахском языкознании (по исследованиям А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова)» по специальности 6D011700 – «Казахский язык и литература»

Актуальность исследования. Обретение нашей страной независимости, становление суверенного Казахстана открыло для всего казахского народа путь к расцвету его национальных качеств, культуры, цивилизации. В лингвистическом пространстве, где широко применялся историко-сопоставительный метод, наряду с системно-структурными исследованиями сформировалось антропоцентрическое направление. На современном этапе очень значимым является глубокое изучение различных видов и форм бытия в истории становления и развития человечества, качеств, сознания и мышления, национальных особенностей, культуры, традиций и обычаев, обрядов, психологии, менталитета. Исследование в процессе научного поиска посредством языка природы отображения этих сложных явлений в их связи с обществом и социальной средой дает возможность познания природных особенностей человечества в целом, а также природы языка в новых аспектах.

В казахской лингвистике исследование человеческого бытия на основе познания мира при всестороннем рассмотрении связи окружающего мира и человеческого фактора оказало благотворное влияние на развитие новых направлений на стыке наук и привело к появлению актуальных и масштабных проблем в таких науках, как лингвокультурология, этнолингвистика, культурология, психоллингвистика, этнопедагогика, литературоведение. В лингвистике произошел поворот к глубокому изучению взаимосвязи языка и познания, языка и человека, языка и сознания, языка и общества, языка и нации, языка и культуры. Основной целью нового направления в языкознании является глубокое познание наших национальных ценностей путем получения информации через язык из мировоззрения народа, национальных особенностей, традиций и обычаев, менталитета, языковой картины мира, сохранение и передача потомкам наших неповторимых сущностных черт. В связи с этим совместное, интегрированное исследование научных позиций и методологических основ казахского языкознания с теорией познания расширило масштабы казахской лингвистики и оказало влияние на формирование многих научных областей.

Отражение в языковых единицах принятия и понимания человеком окружающей среды, его взглядов на нее имеет особое социальное значение в совершенствовании его мышления, жизненном укладе, культурной жизни общества.

Рассмотрение трудов ученых, являющихся основоположниками казахской лингвистики и внесших большой вклад в ее исследование, с познавательной стороны в рамках современной новой парадигмы имеет большое значение. Основы казахского языкознания были заложены трудами А.Байтурсынова, позднее вопросы изучения через язык нации, человечества в

целом, истории и культуры народов, социальной среды и общества нашли свое продолжение в исследованиях К.Жубанова и С.Аманжолова.

А.Байтурсынов, К.Жабанов, С.Аманжолов, стоявшие у истоков казахского языкознания, в ходе исследования природы языка, интуитивно ощущая значимость познавательной функции языка, уделяли ей особое внимание; всесторонне учитывая влияющие на сущность языка внешние и внутренние факторы, причины и следствия, они сформулировали важные положения, охарактеризовав проблемы языкового познания как целостную систему.

Внимание к взглядам выдающихся представителей казахского языкознания, крупных ученых А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова, оказывая влияние на ознакомление и изучение наследия этих ученых, наряду с определением современного курса развития лингвистики дает возможность освоения диахронических и синхронических аспектов, служит основанием для познания взаимосвязи и преемственности в казахском языкознании.

А.Байтурсынов, связывая существование языка с теорией познания, заключает, что «Язык – самый важный признак человечности человека». Ученый пытался разъяснить человеческие ценности, качества, сформировавшиеся на основе единства языка и познания, через сущность языка. На основе теории познания, находящего отражения в языке, он показал на конкретных примерах расширение кругозора человека от информации о национальных свойствах, традициях и обычаях, обрядах, национальном характере, культурных ценностях. Наследием видного языковеда являются его соображения о том, что через язык можно исследовать человека, его бытие, национальность, культуру, характер и т.д. Если глубоко всматривавшийся в таинственную природу языка А.Байтурсынов исследовал и характеризовал его во взаимосвязи теории познания и природы человека, его физиологии, то К.Жубанов разъяснял ее во взаимосвязи теории познания с внешним миром и миром языка: «Человек видит любое явление с точки зрения его исторической эпохи. Поэтому у каждой нации, а внутри нее у каждого класса есть близкие ему и далекие явления». Ученый говорил о том, что целостный мир в сознании человека, сроднившись с природой, находит отражение в языке, и указывал на то, что познание человека и начальных эпох также было абстрагированным. В трудах К.Жубанова понятия языка и истории, народа и познания, нации и культуры рассматривались в их взаимной связи.

В работах выдающегося деятеля казахского языкознания, ученого-лингвиста С.Аманжолова также можно обнаружить суждения и заключения относительно теории познания. С.Аманжолов, развивая далее взгляды на теорию познания А.Байтурсынова и К.Жубанова, считал: «Язык каждого народа способен передать образ, картину мышления лишь в соответствии с его собственным самосознанием и кругозором». В своих исследованиях С.Аманжолов пристально вглядывался в историю развития народа, нации, этноса и уделял особенное внимание мировоззренческим принципам. Исследуя историю языка вместе с историей нации, ученый рассматривал

природу языка, местные диалекты, языка рода, племени в тесной связи с географическим местом проживания, наименованиями страны, местности. Ученый обращал внимание на то, что образование народных понятий, обретение ими нового смысла оказывается видимым благодаря языку общения.

Труды видных ученых казахского языкознания дают возможность проанализировать ценности социальной, политической, культурной, духовной жизни современного общества с новой точки зрения, рассмотреть их в аспекте теории познания.

Изучение и освоение проблем этнопсихологии, социологии, страноведения в исследованиях А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова, представляющих собой бесценный вклад в языкознание, в связи с нашей современной культурно-духовной жизнью, исследование и усвоение их посредством языковых показателей учит глубокому знанию истории нации, позволяет анализировать злободневные суждения и мнения национальной интеллигенции во взаимосвязи с нынешним обществом. Являющиеся объектом исследования мнения, точки зрения, положения выдающихся общественных деятелей, великих ученых-языковедов по теории познания не потеряли своей актуальности и в настоящее время. Посредством анализа суждений, взглядов исследователей относительно нации, общества, познания мира можно сформировать научную систему теории познания в языкознании. В связи с этим бесспорно, что научный анализ лингвистического наследия ученых-языковедов о познавательной природе языка необходимо не только в интересах лингвистики, но и во благо человечества в целом. Исследования в данном направлении оказывают благотворное влияние на сохранение в общественной среде национальных качеств, культурно-духовных ценностей, богатства языка, являющегося особым достоянием, передаваемым из поколения в поколение, реализацию в соответствии с идеей «Ұлы Дала Елі» содержания вечного духа «Мәңгілік Ел» – казахского языка.

Научное наследие А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова не потеряло научной значимости для нынешнего поколения, их научно-теоретические, познавательные взгляды и суждения могут служить методологической основой для новых работ в связи со злободневными проблемами современного казахского языкознания. Мнения ученых, раскрывающие познавательные стороны языка, воззрения и заключения, способствующие познанию через язык национальных ценностей, представляют собой важные выводы, полученные на стыке различных наук, дающие возможность определить этапы истории формирования и развития теории познания, ее основных принципов. Указанные проблемы, о которых идет речь в настоящей работе в связи с современными направлениями развития в лингвистике, определяют пути формирования, развития теории познания, обосновывают методические основы достижения результата в системе образования, выявляют преемственность исторических периодов и современности в учебном процессе. Все это улучшает учебный процесс.

Вышеуказанные факторы свидетельствуют об актуальности темы исследования.

В исследовательской работе предусматривается рассмотрение связи и решение противоречий между:

- принципами стратегии развития высшего образования в Казахстане и обучению молодежи познанию национальных, духовных ценностей;
- исследованием познавательных взглядов и положений в трудах А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова и методической системой обучения им;
- актуальностью формирования интеллектуальной компетентности специалистов-профессионалов и реализацией его в учебном процессе.

Объект исследования – анализ формирования и развития теории познания, основанной на трудах выдающихся представителей казахского языкознания А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова и создание методической основы ее изучения.

Предмет исследования: методика обучения теории познания, основанной на трудах А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова.

Научная гипотеза исследования: системное рассмотрение основных положений теории познания и проблем языкознания с опорой на заключения в работах видных ученых указывает на значимость языкового наследия и на современном этапе, дает возможность освоения истории формирования теории познания во взаимосвязи с новыми направлениями в лингвистике. Способствует глубокому пониманию природы языка и бытия человека, нации. Создает условия для подготовки образованных, компетентных специалистов с широким кругозором. Если на филологических специальностях будут изучаться актуальные проблемы теории познания в трудах А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова, мы получим специалистов, сведущих в теории познания в казахском языкознании, ее научных установках и проблемах языкового познания. Будут созданы предпосылки для того, чтобы дать студентам интегрированное знание для полного усвоения вопросов познания в языкознании, его основных принципов, теории, языковой картины мира в связи с национальным познанием, психолингвистикой. Результаты работы, полученные в результате поиска, будут содействовать развитию языковой, коммуникативной, личностной, коллективной, художественно-интеллектуально-познавательной компетентности студентов.

Цель исследования – анализ научных и методических основ теории познания на основании трудов А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова, определение взаимосвязи и преемственности объекта исследования с проблемами познания в современном языкознании, систематизация позиций и мнений, положений по теории познания видных ученых, представление методики освоения теории познания для студентов высших учебных заведений.

Задачи исследования:

- определить историю формирования и направление развития теории познания в казахском языкознании;
- выяснить направления и положения теории познания в трудах выдающихся ученых А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова;
- систематизировать научные основы теории познания в исследованиях ученых-языковедов;
- на основании взглядов А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова обосновать методологическую основу теории познания в казахском языкознании;
- выявить по трудам А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова их позицию по проблемам теории познания и показать их взаимосвязь и преемственность с настоящим временем;
- определить лингводидактические принципы обучения теории познания в высших учебных заведениях на основе трудов А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова;
- уточнить новаторские технологии, реализуемые в ходе освоения теории познания в соответствии с трудами ученых-языковедов;
- оценить результаты эксперимента по обучению проблемам языкового познания в высших учебных заведениях.

Ведущая идея исследования: исследование научно-теоретической и методической системы освоения студентами теории познания на основе мнений и взглядов по проблеме познания в трудах видных представителей казахского языкознания А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова дает возможность подготовки профессиональных специалистов со сформировавшейся интеллектуально-познавательной компетентностью.

Методологической основой исследования послужили исследования, мнения, положения, связанные с познанием мира человеком и языковым познанием в трудах А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова и в области общего языкознания, казахском языкознании, философской, психологической, педагогической научных сферах.

Источники исследовательской работы.

Были приняты во внимание взгляды и положения о познании в трудах А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова. В философском плане были рассмотрены воззрения на познание мира таких авторов, как аль-Фараби, Асан Кайгы, Актамберды, Бухар-жырау, Шокан Валиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Кунанбаев, Шакарим Кудайбердиев. Для выявления педагогического аспекта темы исследования использовались работы М.Жумабаева, Ж. Аймауытова, К.Жарыкбаева и др. Были использованы научные труды исследователей-лингвистов, в том числе отечественных ученых: А.Кайдара, Р.Сыздык, Н.Оралбаевой, Ж.Манкеевой, Н.Уалиева, Б.Калиева, Ф.Оразбаевой, Б.Хасанулы, Г.Косымовой, Г.Смагуловой, О.Жубаевой, Б.Сагыновой, Ж.Даулетбековой, М.Абаевой, зарубежных исследователей: С.Каплан, Г.Кегел, М.Арбиб, Х.Янковски и других авторов. В психологическом аспекте мы в своем научном исследовании опирались на

работы таких авторов, как Ж. Аймауытов, Ж. Пиаже, Ж. Намазбаева, С.Жакыпов и др.

Основные этапы исследования:

На первом этапе (2013-2014) был намечен научный аппарат по теме исследования, определена научно-теоретическая база, уточнены цель и задачи исследования. Был отобран материал из трудов А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова, содержащий их точку зрения на познание, осуществлялся анализ работ исследователей, рассматривавших проблему познания.

На втором этапе (2014-2015) для выявления особенностей теории познания в языкознании осуществлялась работа по анализу проблем познания в трудах А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова, систематизации и моделированию. Реализован научно-практический опыт по методам исследования. В соответствии с содержанием исследовательской работы были подготовлены и изданы публикации. Проводились занятия для студентов специальностей «5В011700 – казахский язык и литература», «5В020500 – филология», был проведен эксперимент, осуществлялся контроль учебного процесса по теме исследования. Было определено содержание элективного курса по обучению теории познания, основанной на трудах А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова, уточнены основные структурные аспекты учебно-методического комплекса по данному курсу.

На третьем этапе (2015-2016) были сформулированы выводы по практике обучения, определены результаты и достижения методики. Были реализованы теоретико-методические аспекты теории познания, связанные с дополнительной дисциплиной «Первоисточники языкового познания». Была определена роль курса в формировании профессиональной компетентности. Отобранный материал был оформлен как научно-исследовательская работа.

Методы исследования:

В ходе подготовки диссертационного исследования применялись методы анализа, синтеза, систематизации, обобщения, семантического анализа, моделирования. При систематизации методики обучения использовались индуктивные, дедуктивные и экспериментальные методы.

Научная новизна исследования:

- проблема познания исследовалась в рамках философии, психологии, языкознания, на основании трудов А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова обоснованы научно-методологическая, методическая основы теории познания;
- на основании трудов А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова, глубоко изучавших тайны природы казахского языка, были охарактеризованы лингвистические, педагогические основы проблемы познания;
- на основании трудов ученых были определены основные понятия и положения теории познания в языкознании;

- на основании трудов А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова была показана взаимосвязь языка и познания, теория познания была объяснена в рамках психолингвистической науки;
- взгляды, суждения и выводы видных языковедов по теории познания были систематизированы и проанализированы с точки зрения современных научных требований и направлений. Были показаны особенности в трудах каждого ученого, аргументирована их современная значимость;
- на основании трудов А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова была представлена эффективная методика обучения теории познания, определены комплексные виды работы. Выявлены результаты эксперимента;
- была разработана программа обучения теории познания на основе трудов А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова;
- в соответствии с трудами ученых были оценены и воплощены в жизнь новые технологии, применяемые для освоения теории познания;
- была обоснована эффективность, новизна, необходимость жизнеспособных суждений и выводов по проблеме познания, рассматривавшейся в трудах языковедов, в современном образовательном процессе.

Теоретическая значимость работы.

Результаты исследования, осуществленного на основе лингвистического наследия А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова, способствуют обоснованию научно-теоретических положений проблемы познания, вносят вклад в систематизацию и дальнейшее развитие познавательных аспектов, основных понятий, терминологического поля казахского языка, дают возможность понять и усвоить принципы и положения теории познания в языкознании, характеризующей человеческий фактор через язык.

Практическая значимость работы.

Положения, научно-практические мнения и точки зрения можно использовать в практике преподавания на филологических факультетах высших учебных заведений, увязав их с курсами лексикологии и фразеологии казахского языка, когнитивной лингвистикой и обучением современному казахскому языку в процессе проведения лекций и элективных занятий по психолингвистике, лингвокультурологии, социолингвистике. Модель для изучения исследований ученых по проблемам познания, примеры уроков, программы могут быть использованы при подготовке учебно-методических комплексов, учебных пособий.

Положения, выносимые на защиту:

- Исследование в ходе претворения в жизнь идеи «Ұлы Дала Елі» познавательной природы казахского языка во взаимосвязи с трудами крупных ученых-языковедов оказывает благотворное влияние на познание через язык мировой цивилизации и национальных духовных

ценностей.

- Мнения и заключения А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова относительно теории познания определяют прежний и нынешний периоды развития областей языкознания и способствуют созданию научно-методической системы обучения языку с точки зрения познания.
- Теория познания в трудах А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова выявляет научно-педагогический аспект казахского языкознания и является показателем развития лингвистики, поскольку научно-педагогическая, методическая стороны познания занимают важное место в системе образования Республики Казахстан, обогащают языкознание новыми положениями, определяют новые принципы в процессе обучения.
- Проблема познания с психо-физиологической, логико-философской, культурно-языковой точек зрения является сложной структурой. В связи с этим теория познания в трудах А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова соединяет между собой различные области науки (психология, культурология, этнография, философия) и определяет направления развития когнитивной лингвистики.
- Включение познавательных взглядов А.Байтурсынова, К.Жубанова, С.Аманжолова в систему образования даст возможность рассмотрения семантического поля, коммуникативных особенностей, стилистических функций языковых единиц в рамках новой парадигмы.
- Научная дисциплина «Первоисточники языкового познания», созданная по модульной технологии, дает хорошие результаты освоения проблемы познания с помощью интерактивных методов.

Доказательность и обоснованность результатов исследования:

С методологической точки зрения результаты исследовательской работы обеспечены аргументированностью, эффективностью методов исследования, анализом исследовательских трудов, включением дисциплины по выбору «Первоисточники языкового познания» на специальностях бакалавриата «5В011700 – казахский язык и литература», «5В020500 – филология» Казахского национального педагогического университета им.Абая.

Публикация результатов исследования. Содержание, выводы и основные результаты диссертации опубликованы в указанных ниже изданиях: Материалы международной научно-практической конференции «Proceedings of academic science-2014» (Шеффилд, 2014 г., сентябрь), Международный научный журнал «Қазақстан ғылымы мен өмірі» (№6(33) 2015г.), Вестник КазНПУ им. Абая, серия Филологические науки (№4(54), 2015г.), Международный научный журнал «Қазақстан ғылымы мен өмірі» (№6(33), 2015г.), Материалы международной научно-практической конференции «Профессор Қ.Қ. Жұбанов және қазіргі тіл білімі, әдебиеттану және әдістеме саласындағы ғылыми-әдіснамалық зерттеулер», (Алматы, 2015 г., октябрь), «The Sixth European Conference on Languages, Literature and Linguistics» (Vienna, 2015 г., апрель), Материалы международной научно-теоретической

конференции «Қазақ лексикографиясы: тарихы, тәжірибесі, болашағы» (Алматы, 2015), Материалы научно-познавательного «круглого стола» «Қазақ хандығы дәуірі: тіл, әдебиет және тарих» (Алматы, 2015 г., ноябрь), Материалы международной научно-практической конференции «Ғылым, білім және инновациялар – «Қазақстан -2050» стратегиясының орындалуының маңызды факторлары» (Талдықорған, 2015 г., октябрь), Материалы международной научно-теоретической конференции «Тіл –құрал – қуатты күш» (Алматы, 2016 г., апрель), Материалы международной конференции «Culture Dialogue of The Silk Road Countries» (Эрзурум, 2016 г., май), Материалы IV традиционной международной научно-практической конференции «Жаңа формацияда кәсіптік білім берудің өзекті мәселелері» (Туркестан, 2016 г., апрель), в международных научных изданиях «Biosciences Biotechnology Research Asia» (2015 г., Vol. 12(1)) и «International Information Institute» (2016 г., Vol. 19(A)), входящих в базу Thomson Reuters либо Scopus и имеющих ненулевой импакт-фактор.

Структура диссертации: Диссертационная работа состоит из введения, двух разделов, заключения, списка использованной литературы и приложений.

SUMMARY

**of the thesis submitted for conferring the scholarly degree of the Doctor of Philosophy (PhD) on specialty 6D011700 – “Kazakh language and Literature”
Imankulova Meruyert Amantaikyzy “Scientific-methodical bases of theory cognition in Kazakh linguistics (on the basis of researches A.Baytursynuly, K.Zhubanov, S.Amanzholov)”**

The relevance of the research work. Obtaining independence and becoming free people led our country to exalting our national characters, culture, civilization of all Kazakh nation. In the development of linguistics, historical and comparative methods were widely used, then the systemic and structural researches, also anthropocentric direction were formed. Nowadays it is very important to deeply explore the various qualities, mindset, national identity, culture, traditions, customs, psychology, religion in the formation and development of the human history. In the course of scientific research, linking humans with the social environment, society, then studying the nature of the image of these complex phenomena by language gave us opportunity to learn a new side of the nature of the language and general human qualities. In Kazakh linguistics deliberately considering connection human factors with the environment, then studying human nature on the basis of outlook made a positive influence on development of new routes at the turn of sciences, also created actual and key issues related to studies like linguistic culture study, ethnolinguistics,

Cultural Studies, psycholinguistics, pedagogy and literary. Linguistics started to deeply research the continuity between language and cognition, language and human, language and consciousness, language and thought, language and society, language and nation, language and culture. Getting information through peoples' language and from its attitude to the world, national features, customs, mentality, the image of the language of the world, then deeply studying our national values, saving unique qualities of our being, delivering from generation to generation are the main aims of a new direction in science of language. In this regard, researching Kazakh linguistics' scientific principles together with methodological foundations' theory of knowledge contributed to the formation of many scientific fields and to expand the field of Kazakh Linguistics.

Accepting environment and understanding it by a human and expressing his attitude in language units became crucial in development of his consciousness, daily life, social and cultural life.

Considering the works of scientists who studied Kazakh linguistics and formed its original basis, as part of today's new paradigm from cognitive side is crucial. According to this issue, A.Baytursynuly's works formed the initiative of Kazakh linguistics, after that K.Zhubanov and S.Amanzholov worked on studying nation, humanity, people's culture, history, social environment, society by language.

Figures who were initiators of Kazakh linguistics A.Baytursynuly, K.Zhubanov S.Amanzholov paid special attention on cognitive service of nature of

the language, they were able to feel it, they took into account causes and effects, internal and external factors which affects being of the language, they described linguistic issues as a single system and made important conclusions.

To draw attention to the opinions of the most prominent representatives, outstanding scientists of Kazakh linguistics A.Baytursynuly, K.Zhubanov S.Amanzholov will help us to study the heritage of these outstanding persons, contribute to the recognition, to determine the direction of development of modern linguistics, also it will give us ability to learn development methods of diachronic and synchronic knowledge, will be quote to recognition of continuity of Kazakh linguistics.

A.Baytursynuly connected the nature of the language and theory of knowledge and then made conclusion “ language – is the biggest human feature of human”. The scientist tried to explain human values, features which is on the basis of unity of language and cognition by the nature of the language. He explained that information about national values, customs, traditions, national character, cultural values improves your thinking on the basis of theory of knowledge which is described by language and he gives concrete examples. Prominent journalist left a legacy his interpretations which explains that personality, ethnicity, culture, character and other values can be examined and studied by the language.

A.Baytursynuly, who was interested in secret of nature of the language, studied theory of cognition connecting the creation of man and physiology, meanwhile K.Zhubanov: “ A human sees every phenomenon by attitude which were caused by their historical era. Therefore, every nation also classes in nations has different phenomena”, thus connecting the theory of cognition with the external world and world language. Scientist who said that the whole world of consciousness of people which aligned with the nature could be expressed by language also said that in the first era people’s recognition was abstracted. In works of K.Zhubanov notions like language and history, people and recognition, nation and culture are interrelated.

From the works of Kazakh linguistics’ outstanding person, scientist-journalist S.Amanzholov we also can find conclusions and interpretations related with theory of cognition. Continuing the attitudes of A.Baytursynuly and K.Zhubanov, S.Amanzholov said about theory of cognition “Every population’s language may express an image of thought only in accordance with its a sense of self-consciousness and mental field”. S.Amanzholov in his research, taking into account the development of population, nation, the history of ethnic groups, passed way, pays special attention to ideological principles. By researching both languages history and nation history, scientist considered the nature of the language, local dialects, tibal language closely with address, people, name of lands. Scientist focused on creation of people’s concepts and obtaining a new meaning and then becoming a communicative language.

Proceedings of the outstanding scientists of the Kazakh linguistics gives opportunity to analyze with the new look, to consider from cognitive approach modern society’s social, political, cultural and spiritual lives’ values. Researches written by A.Baytursynuly and K.Zhubanov, S.Amanzholov which made an

invaluable contribution to the knowledge of the language, combining issues of national studies, sociology, cultural studies with our modern cultural and spiritual life, mastering with language indicators teaches us to deeply study the history of the nation; also gives us opportunity to consistently analyze attitudes' of the nation's intellectuals and modern society. The study, which is the subject of prominent public figures, scientists and journalists, the son of views regarding the theory of knowledge, has not lost relevance of the findings in the current period.

Researchers in the nation, society, through the analysis of the opinions and views regarding the outlook of the formation of the system of scientific knowledge of the theory of linguistics. Therefore, a journalist on the nature of the cognitive and linguistic heritage of the language of scientists not only for scientific analysis linguistics is undoubtedly necessary for the benefit of mankind as a whole. Research in this direction will make positive effect on preserving national public media properties, cultural and spiritual values, special treasure, which is inherited from generation to generation – vocabulary, also will make positive effect on fulfilling ideas like “ Мәңгілік Ел” , “Ұлы Дала Елі”.

The scientific heritage of K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S.Amanzholov - did not lose its scientific value for today's generation, scientific-theoretical and cognitive views and opinions depending on the current issues of Kazakh language, can be the basis of a methodology to the new works. Opinions of scientists those open the cognitive aspect of language, views and opinions that contribute to the recognition of national values through the language are the history of the cognitive theory and stages of development, important points that define the main principles coordinating the various areas of knowledge. These issues came depending on the direction of development of modern linguistics, identify the formation of the cognitive theory and the ways of growth, prove the achievement of results and methodological basis of the education system. Illustrates the continuity of the historical periods and nowadays educational process through cognitive approach. All this improves the learning process. These issues are the relevance of the subject matter.

In the research work:

- Between the rules of the strategy for the development of higher education in Kazakhstan and teaching the younger generation to know the national spiritual values;
- Between studying the cognitive views and opinions in the works of A.Baytursynuly S.Amanzholov and K.Zhubanov and preparing the methodical system of teaching;
- Between the relevance of the formation of a professional intellectual competence and for resolution of conflicts and contacts in the implementation of the educational process.

The object of the study – The formation and development of the cognitive theory in linguistics and teaching methodological basis based on the works of great Kazakh linguists such as, K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S.Amanzholov.

The subject of the study: teaching the theory of cognition based on the works of A.Baytursynuly, K.Zhubanov, and S.Amanzholov.

The scientific forecast of the research: The cognitive theory and the principles of the main linguistic problems, that based on the works of eminent scientists' opinions, reviewing on a regular basis indicates that the linguistic heritage is important at this time; allows to manage the new activities related to linguistics connecting with the history of the cognitive theory's development. Helps to understand the nature of the language, people and the deep nature of the nation. Creates conditions to prepare open minded, higher educated and professional specialist. If philology specialties were trained in special issues of the cognitive theory by the works of A.Baytursynuly, K.Zhubanov and S.Amanzholov, it would be a good idea to prepare specialists educated with the cognitive theory of Kazakh language, scientific principles and linguistic issues. It makes the students learn cognitive issues, its main principles and theory, language picture of the world, national cognition, psycholinguistics and the development of fully integrated education. Decisions of the research work contribute to develop students' language, communication, personal and collective, creative, intellectual and cognitive competence.

The aim of the research is to determine the continuity of the cognitive issue of modern linguistic analyzing the scientific and methodological basis of the works of S.Amanzholov, K.Zhubanov and A.Baytursynuly. To make a presentation of managing the methodology of the cognitive theory to high school students organizing the views, opinions and principles of the cognitive theory of great scientists.

Research objectives:

- to determine the history and developmental direction of Kazakh linguistics;
- to determine the cognitive directions and conclusions of great scientists, such as K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S.Amanzholov's works;
- to organize the scientific bases of cognitive theory of linguistic scientists' researches;
- to define the methodological basis of the cognitive theory of Kazakh linguistics according to the views of S.Amanzholov, K.Zhubanov and A.Baytursynuly;
- to determine the principles of the cognitive theory of the works of S.Amanzholov, K.Zhubanov and A.Baytursynuly and show the continuity of them with today;
- to identify the principle of didactics of the teaching cognitive theory on the basis of the works of K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S.Amanzholov at universities;
- to identify innovative technologies implemented in the mastery of the cognitive theory according to the linguistic scientists' work;
- to analyze the results of an experiment for studying the cognitive issues of the language at the university;

The leading idea of the research: the issue of cognition on the basis of the views of great Kazakh linguists, such as S.Amanzholov, K.Zhubanov and A.Baytursynuly, studying the scientific-theoretical and methodological system of making the theory of cognition managed by the students, helps to prepare intellectual, cognitive and professional specialists.

In the basis of the methodology of the research linguistic works such as K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S.Amanzholov's, general linguistics including Kazakh linguistics, philosophical, psychological and pedagogical sciences, researches that related to the human world view and linguistics, opinions and views were taken.

Research sources. Cognitive views and concepts of K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S.Amanzholov's works were taken. According to the philosophy, Al-Farabi, Asan Qaygy, Aktamberdy, Bukharzhyrau, Shoqan Walikhanov, Ibiray Altynsarin, Abai Qunanbayuli and Shakarim Kudaiberduly's ideological views were taken into account. To determine the educational aspects of the subject matter, works of M.Zhumabaev, J.Aymautov, K.Zharykbaev etc. were used. Linguistics researchers, including own scientists: A.Qaydar, R.Syzdyk, N.Oralbaeva, J.Mankeeva, N.Ualiyeva, B.Kaliev, F.Orazbaeva, B.Khasanuly, G.Qosymova, G.Smagulova, O.Zhubayeva, B.Saginova, J. Dauletbekova, M.Abayeva, foreign researchers: S.Kaplan, G.Kegel, M.Arbib, H.Jankowski etc. author's scientific works were used. In psychological aspect, our research is based on the authors' works such as: J.Aymautov, J.Piage, J. Namazbayeva, S.Zhakupov etc.

The main stages of the research:

In the first phase (2013-2014) it is considered to design of scientific apparatus of the subject matter, to determine the theoretical base, the goals and objectives of the research work. Cognitive views were analyzed in the writings of K.Zhubanov, A.Baytursynuly, S.Amanzholov; carried out the analysis of the work of researchers that considers the problem of cognition.

In the second period (2014-2015) to determine the specifics of the theory of cognition, cognitive problems were analyzed, classified and modeling works were done in linguistics works of S.Amanzholov, K.Zhubanov and A.Baytursynuly. Carried out scientific research methods and practical experience. In accordance with the content of the research announcements were and published. Organized lessons for students of "5B011700 kazakh language and literature", "5B020500-philology", performed a scientific procedure and observed over the subject of educational process, the content of education of selective course, which teaches the theory of cognition, was sorted according to the work of K.Zhubanov A.Baytursynuly, S.Amanzholov, the main directions of the course were determined depending on educational and methodical complex.

The third stage (2015-2016) The conclusion is made on the experience of learning and revealed the results and achievements of the methodology. "The start of language knowledge sources" concerning the subject of theoretical and methodological aspects of the theory of knowledge implemented. The role of the professional competence of the course is defined. Selected materials were compiled as a scientific research work.

Methods of the research:

During the fieldwork analysis, synthesis, classification, semantic analysis, modeling methods were used. While organizing the teaching methodology, inductive, deductive and experimental methods were used.

The novelty of the research:

- Cognitive problems were studied in the field of philosophy, psychology, linguistics, scientific-methodology and methodological foundations of the theory of cognition were proved by the works of S.Amanzholov, K.Zhubanov and A.Baytursynuly.
- Linguistic and pedagogical fundamentals of cognitive problems were characterized by the researches of K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S. Amanzholov, who learned the nature of Kazakh language.
- Scientists' works on linguistics defined the main principles and concepts of the theory of knowledge;
- Language and cognitive problems were linked by the works of K.Zhubanov A.Baytursynuly and S. Amanzholov, the theory of cognition is explained within the framework of psycholinguistics;
- Extraordinary views of the linguists' on the theory of knowledge, their opinions were classified and analyzed through the demand of today's science and in terms of the direction. Each scientists' work features were shown and their current value were proved;
- Effective method for teaching the theory of knowledge were recommended by the works of K.Zhubanov A.Baytursynuly and S.Amanzholov, types of complex work are identified, the results of the experiment were revealed.
- The program of education has been made on the basis of works of S.Amanzholov, K.Zhubanov and A.Baytursynuly in higher education;
- The theory of knowledge acquiring innovative technologies is analyzed in accordance with the scientists' and actually performed;
- Effectiveness, novelty and necessity of cognitive problems, those were actual in the linguists' works, in the current educational process were proved;

The theoretical value of the work.

The result of the research work on the basis of linguistic heritage of K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S.Amanzholov, The scientific-theoretical conclusion of cognitive problems were promoted as a provement; cognitive aspects of Kazakh language, the main concepts, organizing terminology and development are contributed. Language describing the human factor through knowledge of the principles and concepts of cognitive theory give you the opportunity to learn in theoretical point of view.

The practical value of the work.

Conclusions based on the study of scientific and practical approaches to higher education institutions in the comments faculties Kazakh Philology Lexicology and phraseology courses

Research concepts and scientific and practical approaches can be used at university faculties such as Kazakh Philology, Lexicology and Phraseology of modern Kazakh language training courses, connecting with cognitive linguistics, psycholinguistics, linguistic cultural studies, sociolinguistics and elective classes.

Scientists' researches on cognitive issues can be used in the training model, teaching model, making the program in the development of training materials and in the preparation of textbooks.

The concepts for the defense

- In the course of implementing the idea "Ұлы Дала Елі", study the cognitive nature of Kazakh language connecting with the works of prominent linguists and scientists and promotes good to get to know the world civilization and national-spiritual values through the language.
- K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S.Amanzholov's views on the theory of cognition, identifying the development stages of the past and present in the field of linguistics will help to create a scientific-methodological system of learning the language through cognitive approach.
- Cognitive theory of K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S.Amanzholov's works, defining the scientific-pedagogical aspects of Kazakh language can be an indicator of the development of linguistics. Because the scientific-pedagogical and methodological aspects of cognition taking an important place in the educational system of the Republic of Kazakhstan, improve the quality of the language with rules and determine a new position in the process of learning.
- Cognitive issue is complex structure in psycho-physiological, logic and philosophical, linguistic and cultural point of view. So the theory of cognition in the works of K.Zhubanov, A.Baytursynuly and S.Amanzholov, connecting various fields of science (psychology, cultural studies, ethnography, philosophy) with each other, determines the orientation of the development of cognitive linguistics.
- Inserting the cognitive views of A.Baytursynuly, K.Zhubanov and S.Amanzholov's to the educational system allow for consideration of the new paradigm of semantic field of language units, communicative features and stylistic functions.
- The additional subject that named "The Beginning Sources of Linguistic Cognition" that based on modular technology gives the best results mastering the problem of knowledge by interactive method.

Reliability and validity of the research results:

By the reliability of the research work's results of the methodological approach, the efficacy of research methods and by making analysis of the research work, Bachelor of Abai Kazakh National Pedagogical University "5B011700 - Kazakh language and literature", "5B020500 - Philology" specialties were provided with the selective course of the learning process "The Beginning Sources of Linguistic Cognition".

Publication of the results of the study.

The content of the thesis, the main results and concepts were announced in the following publications: "Proceedings of academic science – 2014" International scientific magazine (№6(33) 2015y.), Bulletin of KazNPU named Abai, a series of Philology (№4(54), 2015ж.), "Science and Life of Kazakhstan" International scientific journal(№6(33), 2015ж.), in international scientific-practical conference materials named «Professor K.Zhubanov and researches in the field of Linguistics, Literature and Methodology», (Almaty, 2015y.,oct), «The

Sixth European Conference on Languages, Literature and Linguistics» (Vienna, 2015 y., apr.), international scientific-practical conference materials named “Kazakh lexicography: history, practice, future” (Almaty, 2015y.), scientific and educational conference named «Kazakh khan’s period: language, literature and history» (Almaty, 2015 y., nov), international scientific-practical conference materials named «Science, education and innovations – relevant factors of «Kazakhstan -2050» strategies» (Taldykorgan, 2015y., oct.), international scientific-practical conference materials named «Language is power» (Almaty, 2016y., apr.), international scientific-practical conference materials named «Culture Dialogue of The Silk Road Countries» (Erzurum, 2016y. May), IV - international scientific-practical conference materials named «The main problems of professional education in new formation» (Turkestan, 2016y., apr.) and Scopus «BIOSCIENCES BIOTECHNOLOGY RESEARCH ASIA» (2015y., Vol. **12**(1)), and «INTERNATIONAL INFORMATION INSTITUTE» (2016y., Vol. **19**(A)).

Content of the dissertation: The research work consists of introduction, two chapters, conclusion and a list of references and appendices.